

İXTİSAS: MÜHASİBAT ÜÇOTU

FƏNNİN ADI : Sahələrin mühasibat uçotu.

FƏNN MÜƏLLİMİ: Qətilə Şükürova

Təvsiyyə olunan dərslik, dərs vəsaiti və metodik vəsaitlər

1. “ Mühasibat uçotu və audit” dərslik.
2. Azərbaycan Respublikasının “ Mühasibat uçotu haqqında “ Qanunu

Əlavə:

İnternet resursları

Mövzu: 6. Əmək haqqından tutulmaların uçotu.

Plan:

1. Əmək haqqında tutulmalar haqqında
2. Gəlir vergisi haqqında
3. Əmək haqqından tutulmaların uçotu, mühasibat yazılışı.

Əmək haqqından müxtəlif növ tutulmalar həyata keçirilir. Öz xarakterinə görə bu tutulmalar iki qrupa bölünür:

1. icbari tutulmalar;
2. müəssisənin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən tutulmalar.

İcbari tutulmalara aşağıdakılar aiddir:

- «AR-da fiziki şəxslərdən gəlir vergisi haqqında» Qanununda müəyyən edilmiş dərəcələrlə tutulan gəlir vergisi.

- «Sosial sığortaya və məşğulluq fonduna ayırmaların normativləri haqqında» AR-nın Qanununa müvafiq olaraq pensiya təminatı üçün sosial sığorta fonduna hesablanmış mək haqqının 1 faizi miqdarında icbari ayırmalar.

- icra sənədlərinə görə üçüncü şəxsin xeyrinə tutulmalar. Buraya, müəssisəyə vurulmuş maddi ziyanın **ödənilməsinə görə**, buraxılmış zay məhsula görə, vaxtında qaytarılmamış təhtəlhesab məbləğlərə görə, işçi tərəfindən götürülmüş və vaxtında

muəssisənin təşəbbusu ilə həyata keçirilən tutulmalar.

İcbari tutulmalara aşağıdakılar aiddir:

- «AR-da fiziki şəxslərdən gəlir vergisi haqqında» Qanununda müəyyən edilmiş dərəcələrlə tutulan gəlir vergisi.

- «Sosial sığortaya və məşğulluq fonduna ayırmaların normativləri haqqında» AR-nın Qanununa müvafiq olaraq pensiya təminatı üçün sosial sığorta fonduna hesablanmış mək haqqının 1 faizi miqdarında icbari ayırmalar.

- icra sənədlərinə görə üçüncü şəxsin xeyrinə tutulmalar. Buraya, müəssisəyə vurulmuş maddi ziyanın **ödənilməsinə görə**, buraxılmış zay məhsula görə, vaxtında qaytarılmamış təhtəlhesab məbləğlərə görə, işçi tərəfindən götürülmüş və vaxtında qaytarılmamış ssudalara görə və sair bu kimi səbəblərdən olan tutulmalar aiddir.

Bunlardan başqa, tərəflərin razılığı ilə mühasibatlıq işçilərin əmək haqqından həmkarlar təşkilatına üzvlük haqqı da tuta bilər.

2020-ci ildən tətbiqinə başlanması nəzərdə tutulan icbari tibbi sığorta ilə əlaqədar əmək haqqından digər tutulmalarla yanaşı icbari tibbi sığorta haqqı da tutulacaq. 2020-ci ildən əmək haqqından tutulmalar aşağıdakı kimi olacaq.

gəlir vergisi

məcburi dövlət sosial sığorta haqqı

işsizlikdən sığorta haqqı

icbari tibbi sığorta haqqı

İcbari tibbi sığorta üzrə sığorta haqqı məbləğləri aşağıdakı kimi hesablanacaq:

Dövlət sektoru və neft-qaz sahəsində əmək

tutulmalar hər təqvim ayı üçün ödənilməli olacaq. Bununla yanaşı 2019-cu il sentyabrın 1-dən minimum əmək haqqının 250 AZN olacağını da nəzərə alaraq 2020-ci il üzrə əmək haqqının hesablanması qaydasını diqqətinizə çatdırırıq.

1) Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində işləyən fiziki şəxslər

1.1) əmək haqqı 250 AZN olanlar üçün nümunə

a) gəlir vergisi – tutulmur (8000 AZN-dək)

b) sosial sığorta haqqı – 250 AZN əmək haqqının 200 AZN hissəsinə görə 3%-i, yəni 6 AZN, 200 AZN-dən yuxarı hissə üçün isə 50 AZN-in 10%-i, yəni 5 AZN, ümumilikdə $6+5=11$ AZN c) işsizlikdən sığorta haqqı – 250 AZN-in 0.5%-i = 1.25 AZN d)

icbari tibbi sığorta haqqı – 10 AZN 250-
(0+11+1.25+10)=250-22.25=227.75

Netto məbləğ 227.75 AZN olacaq

1.2) əmək haqqı 8000 AZN-dən çox olanlar üçün
nümunə

8100 AZN əmək haqqı üzrə

a) gəlir vergisi – 8000 AZN-dən yuxarı məbləğin
14%-i 8100-8000=100 AZN 100 AZN-in 14%-i =
14 AZN

b) sosial sığorta haqqı – 8100 AZN-200
AZN=7900 AZN 200 AZN-ə görə 6 AZN (200
AZN-in 3%-i) 7900 AZN-ə görə 790 AZN (7900
AZN-in 10%-i)

c) işsizlikdən sığorta haqqı – 8100 AZN-in 0.5%-i
= 40.5 AZN

d) icbari tibbi sığorta haqqı – 10 AZN
 $(14+790+6+40.5+10)=8100-860.5=7239.5$ AZN

Netto məbləğ 7239.5 AZN olacaq.

2) Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olan və dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində işləyən fiziki şəxslər

2.1) əmək haqqı 250 AZN olanlar üçün nümunə

a) gəlir vergisi – 250 AZN-in 200 AZN-dən artıq hissəsi üzrə 14%
 $250-200=50$ $50-14%=7$ AZN

b) sosial sığorta haqqı – 250 AZN-in 3%-i = 7.5 AZN

c) işsizlikdən sığorta haqqı – 250 AZN-in 0.5%-i = 2.5 AZN

d) icbari tibbi sığorta haqqı – 250 AZN-in 2%-i = 5 AZN
 $250 \text{ AZN} - (7 + 7.5 + 2.5 + 5) = 250 - 22 = 228$ Netto məbləğ 228 AZN olacaq

2.2) əmək haqqı 2500 AZN-dən çox olanlar üçün nümunə

2600 AZN əmək haqqı üzrə

a) gəlir vergisi – $2600 \text{ AZN} - 2500 \text{ AZN} = 100 \text{ AZN}$
2500 AZN-ə görə həmin məbləğin 14%-i = 350 AZN
100 AZN-in 25%-i = 25 AZN

b) sosial sığorta haqqı – 2600 AZN-in 3%-i = 78

c) icbari tibbi sığorta haqqı – 2600 AZN-in 0.5%-i
= 13 AZN

d) icbari tibbi sığorta haqqı – 2600 AZN-in 2%-i =
72 AZN $2600 - (350 + 25 + 78 + 13 + 72) = 2600 -$
 $538 = 2062$

Netto məbləğ 2062 AZN olacaq

Xatırladaq ki, bu hesablama hazırda qüvvədə olan qanunvericilik əsas götürülməklə həyata keçirilib.

Müəllif: Şəhriyar Həbilov / Praktiki Hüquqşünas

Ədəbiyyat: Vergi Məcəlləsi "Sosial sığorta haqqında" Qanun "Tibbi Sığorta haqqında" Qanun "İşsizlikdən sığorta haqqında" Qanun

Mövzu: 7. Əsas vəsaitlərin uçotu.

Plan:

1. Əsas vəsaitlərin mahiyyəti təsnifatı.
2. Əsas vəsaitlərin qarşısında duran vəzifələr.
3. Əsas vəsaitlərin uçotunun açılması qaydası.

4. Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi.

Müəssisənin istehsal (xidmət) sferasında bir ildən çox iştirak edən, dəyəri normativ sənədlərlə tənzimlənən, köhnədikcə öz dəyərini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normalarla hissə-hissə məhsulun (xidmətin) dəyərində keçirən, istehsal (xidmət) prosesində öz natural formasını saxlayan əmək vasitələri **əsas vəsaitlər** adlandırılır.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi, Maddə 13.2.17:

Əsas vəsaitlər – istifadə müddəti bir ildən çox olan və dəyəri 500 manatdan çox olan bu Məcəllənin 114-cü maddəsinə uyğun olaraq amortizasiya edilməli olan maddi aktivlər.

Əsas vəsaitlər AR Vergi Məcəlləsinə görə aşağıdakı kateqoriyalara ayrılır:

- **binalar, tikintilər və qurğular**
- **maşınlar, avadanlıq və hesablama texnikası**
- **nəqliyyat vasitələri**
- **digər əsas vəsaitlər**

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 20 oktyabr 1995-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuş və 1996-cı ilin yanvarın 1-dən qüvvədə olan «Müəssisələrin mühasibat uçotunun Hesablaşdırılması və onun tətbiqinə dair Təlimata» müvafiq olaraq üçüncü ildən sonra alınan əsas vəsaitlərin vahidinin və

dəstinin dəyərinin minimum həddi 100 manat həcmində müəyyən olunmuşdur (milli pulun 2006-cı ildə denominasiya nisbəti ilə). Bundan başqa, inflyasiyanın sürətindən asılı olaraq əsas vəsaitlərin dəyərinin minimum həddinin limiti hər dəfə dəyişdirildikcə onların balansda yerini dəyişmək olmaz.

Əsas vəsaitlər mühasibat uçotunda ilkin dəyəri ilə əks etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ilkin dəyərə əsas vəsaitin alınmasına, quraşdırılmasına, hazırlanmasına çəkilən faktiki xərc məbləğləri daxildir. Öz mülkiyyətində torpaq sahələrindən başqa əsas vəsaitlərin ilkin dəyəri onlar yenidən qiymətləndirildikdə, yenidən qurulduqda, onlarda yeni tikinti işləri aparıldıqda, onlara yeni avadanlıqlar quraşdırdıqda və onların müvafiq obyektləri qismən ləğv edildikdə dəyişdirilə bilər.

Əsas vəsaitlər istehsal əməliyyatının mühüm amillərindən biri olduğuna görə onların dəyəri məhsul istehsalına çəkilən xərclərin tərkibində öz əksini tapır. Bu da əsas vəsaitlərin dəyərini müəyyən dövr ərzində istehsal olunmuş məhsulların, görülmüş işlərin maya dəyərində və ya tədavül xərclərinə silinməsi yolu ilə icra olunur. Bununlada bağlı olaraq əsas vəsaitlərin amortizasiyası yeni başqa sözlə köhnəlməsi hesablanır.

Bunuda qeyd etmək lazımdır ki, əsas vəsaitlərin və başqa yollarla xaric olunması hallarında bu əməlivvatlar üzrə mənfəət və və zərər müəssisənin

---

əməliyyatlar üzrə mənfəət və ya zərər müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətlərinin nəticəsinə aid edilir.

Əsas vəsaitlərin mühasibat uçotunun vəzifələri

Hər bir müəssisədə əsas vəsaitlərin qalığı, hərəkəti, saxlanması və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətindəki rolu bilavasitə mühasibat uçotu göstəriciləri əsasında əldə olunur və buna uyğun olaraq sərmayəçilər, kreditorlar, müəssisə rəhbərliyi müəyyən idarəetmə qərarlarının qəbul olunmasında bu informasiyalardan istifadə edirlər. Bununla əlaqədar olaraq mühasibat uçotunun əsas vəsaitlərin uçotu qarşısında aşağıdakı vəzifələr durur:

- mühasibat uçotu sintetik və analitik uçot registrlərində əsas vəsaitlərin qalığı, hərəkəti ilə əlaqədar sənədləşmənin düzgün və vaxtında tərtib olunması;
- əsas vəsaitlərin saxlanması üzərində və ehtiyatda olan vəsaitlərin saxlanmasına nəzarətin təşkili;
- əsas vəsaitlərin faydalı istifadə olunması və amortizasiya (köhnəlmə) hesablanmasının uçotunun düzgün aparılması üzərində nəzarət;
- müəssisədən satılmış və sair kənarlaşmış əsas vəsaitlərin uçotunun düzgün icra olunması və onların

vəsaitlərin uçotunun düzgün icra olunması və onların icarəyə verilməsi üzərində nəzarət;

– aparılan inventarlaşmaların düzgün aparılması və onların nəticələrinin mühasibat uçotunda əks olunmasına nəzarət;

– əsas vəsaitlər üzrə vergilərin hesablanması və ödənməsinin icrası üzərində nəzarət;

– rüblük və illik maliyyə mühasibat hesabatlarının tərtibi üçün həqiqi etibarlı uçot göstəricilərinin və informasiyaların hazırlanması.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar ilk, qalıq və bərpa dəyəri ilə qiymətləndirilə bilirlər.

7 № -li MMUS-a uyğun olaraq «İlkin dəyər» aşağıdakılardan ibarətdir:

1.Ödənilmiş pul və ya pul ekvivalentləri məbləği. Yəni torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin əldə olunması üçün yalnız pul vəsaitləri ödənilmişdirsə, onun ilkin dəyəri ödənilmiş pul vəsaitlərinin məbləği ilə ölçülməlidir.

2.Torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin əldə olunması üçün ödənilmiş hər hansı digər əvəzləşdirmənin ədalətli dəyəri. Yəni torpaq, tikili və avadanlıq obyektini almaq üçün əvəzində pul deyil, hər hansı digər maddi (əsas vəsait, material, azqiymətli əşya, hazır məhsul, mal) və ya qeyri-maddi əşyanın (lisenziya, proqram təminatı, digər istifadə hüquqları) təhvil verilməsi (mübadiləsi) nəzərdə tutula bilər. Belə olan halda, əldə olunmuş aktivin ilkin dəyəri həmin aktivin (alınan əsas vəsaitin) öz ədalətli dəyəri ilə ölçülməlidir. Əgər əldə olunan aktivin ədalətli dəyərini müəyyən etmək mümkün deyildirsə, ilkin dəyər kimi təhvil verilmiş aktivin ədalətli dəyəri müəyyən edilməlidir. Təhvil verilmiş aktivin ədalətli dəyərini də müəyyən etmək mümkün olmadıqda əldə olunmuş aktiv təhvil verilmiş aktivin bəzən dəyəri ilə, yəni qalıq dəyəri ilə ölçülməlidir.

dəyər

Muhasibat.Az

Hi! How can we help you?

Ədalətli

na

peşəkar

mütəxəssislərin

qiymətləndirmələri

əsasında, ya alınan aktivin adi satış qiymətinə istinadən, ya da təhvil verilmiş aktivin adi satış qiymətinə istinadən müəyyən edilə bilər. Aktivin adi satış qiyməti isə ya təchizatçının qiymətləri, ya kütləvi informasiya vasitələrində və xüsusi ədəbiyyatlarda dərc olunan qiymətlər, ya səlahiyyətli hökumət orqanları tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlar, ya da peşəkar qiymətləndirmələr əsasında müəyyən edilə bilər.

Torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyərinin tərkib hissələri aşağıdakılardır:

– alış qiymətindən hər növ ticarət endirimləri çıxıldıqdan sonra, idxal rüsumları və alışla bağlı əvəzləşdirilməyən vergilər daxil olmaqla, ümumi sərf edilən məsrəflər (ƏDV ödəyicisi olmayan və ya ƏDV ödəyicisi olan, lakin konkret əməliyyat üzrə ƏDV-ni əvəzləşdirmək hüququ olmayan şəxslər aktivin alışını ilə bağlı satıcının ƏDV depozit hesabına ödədiyi ƏDV-nin məbləğini ilkin dəyərə əlavə etməlidirlər);

– aktivdən müəssisə rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilmiş tərzdə istifadə olunması üçün onun lazımi istismar yerinə və vəziyyətə gətirilməsinə çəkilən bütün birbaşa məsrəflər;

– obyektin alınması zamanı və ya onun ehtiyatlar yaratmaq məqsədilə deyil, digər məqsədlərin müəyyən müddət ərzində istifadəsi nəticəsində demontajı və ləğvi, habelə onun yığılması sahənin bərpası kimi işlərin görülməsi üzrə

---

müəssisənin öz üzərinə götürdüyü öhdəlik ilə əlaqədar çəkiləcək məsrəflərin ilkin smeta həcmi.

– həmçinin, əlavə olunur:

- ərazinin hazırlanması üzrə məsrəflər;
- çatdırılma və boşaldılma məsrəfləri, quraşdırılma və montaj məsrəfləri;
- torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin düzgün işləyib-ışləməməsini yoxlamaq məqsədilə sınaq əməliyyatları üzrə məsrəflər;
- arxitektora, mühəndislərə və digər peşəkar xidmətlərə (məsələn, hüquqşünasın xidmətlərinə) görə verilən mükafatlar;
- aktivlərin alışı ilə əlaqədar vasitəçi tərəflərə (məsələn, daşınmaz əmlak üzrə agentin xidmətlərinə) ödənilmiş mükafatlar.

7№-li MMUS üzrə Şərhlər və Təvsiyələrdə aktivin ilkin dəyərinə daxil olmayan məsrəflər aşağıdakı kimi verilmişdir:

- aktivin əldə olunmasına, təyinat yerinə gətirilməsi və işlək hala salınmasına aid olmayan idarəetmə və digər əlavə məsrəflər;
- işə salma və digər oxşar istehsala hazırlıq xərcləri (bu xərclər, stimullaşdırma fəaliyyətləri kimi aktivin əldə olunması və ya işlək hala gətirilməsi ilə əlaqədar edilə bilməzsə);
- aktivin planlaşdırılan fəaliyyət nəticələrini

istərsə olunan məhsulata tələbat yarandıqda qədər müəssisənin ilkin olaraq zərər çəkməsi təbiidir. Bu cür zərərlər kapitallaşdırıla və aktivin ilkin dəyərinə daxil edilə bilməz);

- müəssisənin fəaliyyətlərinin hamısının və ya bir qisminin yerdəyişməsi və ya yenidən təşkili xərcləri;
- quraşdırılması və ya yığılması zamanı zərər dəymiş avadanlığın təmiri xərcləri (bu cür xərclər adi əməliyyat xərclərinin bir hissəsi kimi qəbul olunur və uçotda aktivin əldə olunması və ya işlək hala gətirilməsinə aid edilən xərclər kimi əks etdirilə bilməz);
- əldə olunan avadanlıqlarda işçilərin işləməsi üçün treninq xərcləri; • əmlak vergisi;
- aktivlərin alışı üzrə istifadə olunmamış endirimlər;
- müəssisə borclara aid edilən xərclərin kapitallaşdırılması siyasətini tətbiq etməsə, torpaq, tikili və avadanlıqların alınması və tikilməsinə birbaşa aidiyyəti olan borclara aid edilən xərclər.

Torpaq, tikili və avadanlıqların bərpa dəyəri dedikdə, müasir şəraitdə onların yenidən qiymətləndirilməsindən sonra müəyyən edilən dəyəri başa düşülür. Yenidən qiymətləndirmə barədə qərar qəbul olunduqda, nəzərə almaq lazımdır ki, əmlak vəsaitlər müntəzəm olaraq qiymətləndirilməlidirlər ki, onların dəyəri

Torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinə bağlı müvafiq başlıq altında

kapitala daxil edilmiş yenidənqiymətləndirmə artımı, aktivin tanınmasının dayandırılması zamanı bölüşdürülməmiş mənfəətə köçürülə bilər. Yenidənqiymətləndirmə artımından bölüşdürülməmiş mənfəətə köçürmələr mənfəət və zərər haqqında hesabatda əks etdirilmir.

Torpaq, tikili və avadanlıq obyektinin son qalıq dəyəri – gözlənilən xaricə dəyəri çıxıldıqdan sonra müəssisənin aktivin faydalı istismar müddətinin sonuna nəzərdə tutduğu xalis məbləğdir.

Əsas vəsaitlərin qalıq dəyərini müəyyən etmək üçün əsas vəsaitin ilkin və ya bərpa dəyərindən onun hesablanmış amortizasiyası çıxılır və qalan dəyər əsas vəsaitin qalıq dəyərini ifadə edir. Bu dəyər mühasibat balansında əks olunur.

Əgər aktivin son qalıq dəyəri əhəmiyyətlidirsə, onda:

(a) ilkin dəyər modeli tətbiq edildikdə, qalıq dəyəri aktivin alınma tarixində qiymətləndirilməli və hər balans hesabatı tarixində baxılmalı və əgər zəruridirsə, dəyişdirilməlidir;

(b) yenidən qiymətləndirmə modeli tətbiq ediləndə, aktivin yeni qalıq dəyəri hər il yenidənqiymətləndirmədən sonra təyin edilən

Mövzu :8. Əsas vəsaitlərin daxil və xaric olmasının sənədlərlə rəsmiyyətə salınması.

Plan:

1. Əsas vəsaitlərin daxil olmasının uçotu.
2. Əsas vəsaitlərin xaric olmasının uçotu.
3. Əsas vəsaitlərin amortizasiyasının (köhnəlməsinin) uçotu.

Müəssisəyə daxil olan uzunmüddətli maddi aktivin torpaq, tikili və avadanlıq hesabında uçotda əks etdirilməsi vaxtı (anı) barədə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Çoxlu suallar meydana gəlir: məsələn, torpaq, tikili və avadanlıqların «müəssisəyə daxil olması», «təhvil-təslimi», «istismara verilməsi» anlayışlarında fərqlər nədir? Aktiv hansı halda və ya hansı an uzunmüddətli aktiv və ya əsas torpaq, tikili və avadanlıq hesab edilir? Torpaq, tikili və avadanlıqların müəssisəyə daxil olmasından istismara verilməsinə qədər olan ikili yazılış trayektoriyası necə olmalıdır?

Bəzi mühasiblər uzunmüddətli aktivi onun alındığı, yeni təhvilalma yerindən asılı olmayaraq, malalan tərəfindən vəkaletnamə ilə etibar edilmiş nümayəndəyə təhvil verildiyi an, bəziləri də aktiv müəssisəyə getirildikdən və istismara verildikdən sonra 111 № -li «Torpaq, tikili və avadanlıq-dəyər» hesabında uçota alırlar.

7 № -li MMUS-un 9-cu maddəsinə görə, torpaq, tikili və avadanlıqlar müəssisə tərəfindən istehsalda və ya mal-materialların çatdırılması, xidmətlərin göstərilməsində istifadə edilməsi, digər tərəflərə icarəyə verilməsi, inzibati məqsədlər üçün saxlanması nəzərdə tutulan dövriyyədən kənar aktivlərdir. Standartın 10-cu maddəsinə görə, aktivlə bağlı gələcək iqtisadi səmərənin müəssisəyə gətirilməsi ehtimal edildikdə və obyektin dəyəri etibarlı qiymətləndirilə bildikdə həmin aktiv torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektini kimi tanınır.

ehtimal edildikdə və obyektin dəyəri etibarlı əsasla qiymətləndirilə bildikdə həmin aktiv torpaq, tikili və avadanlıqlar obyekt kimi tanınır.

7 №-li Standartın 9-cu maddəsində tikilməkdə və ya hazırlanmaqda olan hər hansı torpaq, tikili və avadanlıq tikinti və hazırlanma işləri başa çatanaqədək müvafiq torpaq, tikili və avadanlıq siniflərindən (torpaq, binalar, maşın və avadanlıqlar, nəqliyyat vasitələri, digər obyektlər, tikilməkdə olan obyektlər) birinə daxil edilməlidir.

Torpaq, tikili və avadanlıqların təsərrüfata daxil olması bir neçə formada ola bilər. Onlara torpaq, tikili və avadanlıqların satın alınması, tikilməsi və ya quraşdırılmasını, bu və ya digər təşkilatdan, ictimai fondlardan, sahibkarlardan əvəzsiz olaraq icarəyə götürülmüş vəsaitləri aid etmək olar. Göründüyü kimi, torpaq, tikili və avadanlıqların təsərrüfata daxil olması mənbələri müxtəlifdir. Təbii ki, onların sənədləşdirilməsi də müxtəlif olmalıdır. Buna görə də torpaq, tikili və avadanlıqların müəssisə və təşkilatlara daxilolma formasından asılı olaraq onlara spesifik yanaşılmalıdır. Məsələn, torpaq, tikili və avadanlıqların təsərrüfata daxil olması alqı-satqı yolu ilə olmuşdursa, bu zaman alqı-satqı aktında göstərilən qiymətlər mövcud bazar qiymətliləri ilə müqayisə edilməlidir. Əgər burada kəskin fərqlər müəyyən edilərsə, bu fərqlərin aydınlaşdırılmalıdır. Çünki, təcrübədə bu mənimləmə halına yol verilir. Digər tərəfdən, digər torpaq, tikili və avadanlıqlar tikilmə yolu ilə təsərrüfata

muqayisə edilməlidir. Burada yox verilməmiş kəndləşmələr aşkarlanıb qiymətləndirilməlidir. Tikilmə yolu ilə təsərrüfata daxil olan torpaq, tikili və avadanlıqların tam istismara verilməsi bir qayda olaraq dövlət komissiyası tərəfindən qəbul-təhvil aktı vasitəsi ilə aparılır. Torpaq, tikili və avadanlıqların təsərrüfata daxil olması əvəzsiz, bağışlanma və ya icarə yolu ilə də əldə edilə bilər.

Tikilmə yolu ilə aktivlərin daxil olması və onların torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi uçotda əks olunması qəbul-təhvil aktı ilə rəsmiləşdirilir. Yeni tikilmiş və istifadəyə verilən torpaq, tikili və avadanlıqlar xüsusi qayda ilə dövlət tərəfindən təşkil olunmuş qəbul komissiyası vasitəsilə yoxlanıb, qəbul olunur və həmin dövlət komissiyasının aktı ilə sənədləşdirilir. Mövcud qaydalara görə hər bir obyekt üzrə ayrılıqda qəbul-təhvil aktı tərtib olunur. Tərtib olunmuş aktda obyektin tam xarakteristikası, tikilmə, onun texniki göstəricilərə uyğunluğu, istifadə verildiyi tarix və s. göstərilir. Tərtib olunmuş akt ona əlavə olunmuş istehsal-texniki sənədlərlə birlikdə torpaq, tikili və avadanlıq kimi mədaxil olunması və inventar kartı açmaq üçün müəssisə mühasibatlığına təqdim olunur. Inventar kartları müəssisədə torpaq, tikili və avadanlıqların obyektlər üzrə uçotunun tərtibində istifadə edilir. Inventar kartında obyektin inventar nömrəsi, onun əsas göstəriciləri, ilkin dəyəri, amortizasiya

onun əsas göstəriciləri, ilkin dəyəri, amortizasiya norması, köhnəlmə həcmi və s. göstərilir. Inventar kartı mühasibatlıqda xüsusi ayrılmış torpaq, tikili və avadanlıqların uçotu üzrə jurnalda əks olunur. Inventar kartına əsasən müəssisənin mühasibatlığında daxil olmuş və çıxarılmış torpaq, tikili və avadanlıqların qruplar üzrə hərəkətinin uçotu aparılır. Kiçik müəssisələrdə az miqdarda əsas vəsaitlərin olduğu halda onların obyektlər üzrə uçotu inventar kitablarında aparılır.

Torpaq, tikili və avadanlıqların sintetik uçotu aktiv hesab olan 111«Torpaq, tikili və avadanlıqlar (dəyər)» hesabında aparılır. Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi 112«Torpaq, tikili və avadanlıqlar (amortizasiya)» hesabında uçota alınmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 20 oktyabr 1995-ci il tarixli «Müəssisələrin mühasibat uçotunun Hesablar Planı və onun tətbiqinə dair Təlimat»da müəyyən olunduğu kimi 111«Torpaq, tikili və avadanlıqlar» hesabında əsas vəsaitlər ilk dəyərləri ilə uçota alınır. Həmin dəyərlər obyektlər üzrə aşağıdakı qaydada müəyyən edilir:

– təsisçilər tərəfindən müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyulan obyektlər üçün tərəflərin müqavilə qiyməti ilə;

– müəssisənin özündə hazırlanmış, həmçinin torpaq müəssisə və şəxslər tərəfindən nulla alınmış

Amortizasiya – aktivlərin faydalı xidmət müddəti ərzində dəyərinin müntəzəm sürətdə azalması deməkdir. Əsas vəsaitlər istifadə olunması nəticəsində köhnəlir, özünün ilkin keyfiyyəti və istifadə olunması imkanları azalır. Köhnəlmə fiziki və mənəvi formada özünü göstərir.

Əsas vəsaitlərin fiziki köhnəlməsi ilə əlaqədar özünün fiziki keyfiyyətini itirir və vəsait işlənməz vəziyyətə düşür. Əsas vəsaitlərin mənəvi köhnəlməsi ölkələrdə aparılan elmi-texniki inkişafı əlaqədar olaraq onların dəyərinin aşağıya düşməsi və daha məhsuldar vəsaitlərin yaranması ilə əlaqədardır.

02№-li “Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi (amortizasiyası)” hesabı müəssisənin öz mülkiyyətində olan və uzun müddətə icarəyə götürülən əsas vəsaitlərin köhnəlməsi (amortizasiyası) haqqında məlumatları ümumiləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əsas vəsaitlərin tam bərpası üçün köhnəlmə (amortizasiya) keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin 22 oktyabr 1990-cı il tarixli 1072 № -li əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 26 noyabr 1990-cı il tarixli 536№-li qərarı ilə Azərbaycan SSR-də tətbiqinə icazə verilən “SSRİ xalq təsərrüfatında əsas fondların tam bərpa-sına hesablanan amortizasiya ayırmalarının hesablanması normaları” əsasında hər ay hesablanaraq (işin, xidmətin) maya dəyərində və tədavül xərcində əvəz edilən

